

ПРАГМАТИЧЕН АСПЕКТ НА ГРАМАТИЧНИТЕ КАТЕГОРИИ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Борис Норман
Беларуски държавен университет, Минск

THE PRAGMATIC ASPECT OF GRAMMATICAL CATEGORIES IN BULGARIAN

Boris Norman
Belarusian State University, Minsk

The present paper studies the use of grammatical forms for establishing, keeping and regulating the relationship between speaker and listener. This usage is the way in which the pragmatic aspect of the linguistic sign is realized. The examples are primarily from Bulgarian fiction books. On the basis of these examples, the author argues that although grammar is categorization of our experience and as such offers standard patterns to the user, it nevertheless possesses great pragmatic potential. It provides the speaker with various possibilities to make a choice of a certain form and by breaking the set of grammatical rules to express a wide range of additional meanings

Key words: grammar, pragmatics, pragmatic potential of grammatical forms and categories

Лингвистичната прагматика (или прагмалингвистиката) е една от най-младите и същевременно най-популярните насоки в съвременното славянско езикознание. Лингвистичната прагматика акумулира постиженията от научните търсения в областта на реториката, стилистиката, социо- и психолингвистиката, тя е тясно свързана с теорията на речевите актове, с проучванията в сферата на комуникативните технологии, на речевия етикет и public relations. Възникването ѝ е свързано със задълбочен интерес към структурата на значението и към ефективността на комуникацията. Със значителни резултати в областта на лингвистичната прагматика може да се похвали и българската наука – имам предвид преди всичко трудовете на проф. Стефана

Димитрова и проф. Руселина Ницолова, а има и доста млади колеги, които се ориентират към тази сфера на езикознанието.

Както е известно, понятието и терминът **прагматика** са въведени в езикознанието от американския учен Чарлс Морис, един от създателите на науката семиотика. Според Морис съдържанието на езиковия знак включва в себе си три аспекта: семантика (отношението на знака към обекта от реалната действителност), синтактика (отношенията между знаковете) и прагматика (отношенията между знака и неговите ползватели – говорещия и слушащия) (вж. Морис 1983: 45 – 48). Възможно би било и в рамките на един език да се покаже, че всеки аспект от тази триада може да бъде представен като самостоятелен и в определени ситуации като „надделяващ“ над останалите. Но смятам за по-нагледно да го демонстрирам върху съпоставка между българския и руския език.

Семантика. Руската дума *свидание* има по-широко значение в сравнение с българската *среща*, защото в българския има специално название *свиждане* за посещение в болница, казарма или затвор (на руски във всички посочени случаи се употребява *свидание*). Аналогично се различават по отношение на референтите си бълг. *течение* и рус. *течение*, бълг. *клетка* и рус. *спичка*, бълг. *солени* и рус. *соленый* (срв. *цените са солени* ‘цены кусаются’ и *солёные огурцы* ‘кисели краставици’), бълг. *тесен* и рус. *узкий*, бълг. *отърва се* и рус. *избавиться* и др. Това са примери на думи с различен семантичен обем, което обикновено се отбелязва в двуезичните (преводните) речници.

Синтактика. Този аспект на значението отразява различните възможности за съчетаемост на думите. Например българското съществително *крадец* допуска конкретизиране: *крадец на какво?*, докато руската синонимична дума *вор* не позволява подобно нещо (затова заглавието на повестта на Е. Станев *Крадецът на праскови* е преведено на руски като *Похититель* (не вор! – Б. Н.) *персиков*). Подобни различия се наблюдават между бълг. *глупав* и рус. *глупый* (срв. *глупав бар – дурацкий бар* и под.), бълг. *сия* и рус. *сыпать*, бълг. *буца* и рус. *ком, комок*, бълг. *стъпка* и рус. *шаг* (срв.: Червенкова 2011: 67 – 68) и др.

Прагматика. Българското съществително *борец* в основното си значение е ‘спортист, който се занимава с борба’. Обаче общественият живот е повлиял на тази дума и тя е придобила ново значение с негативна отсянка: ‘често бивш спортист, обикновено свързан с престъпен бизнес или наеман за изпълнение на престъпни задачи индивид, физически силен, но ниско интелигентен’ (неслучайно съществува цяла серия вицове за борци). Така че българската дума *борец* и руска-

та *борец* съвпадат в своята референтна съотнесеност, но се различават в прагматичен аспект. Друг пример. Думата *кюфте* има съответствие в руския език *котлета*. Обаче българската дума съдържа оттенъка ‘нещо меко, безформено’, което ѝ позволява да развие преносно значение ‘мекушав човек, парцал’ (както и рус. *тряпка* придобива аналогичен смисъл), срв.

Няма закон, с който ние да сме над тях. Когато застана аз до него, да зная, че съм полицай, а не... кюфте (в. „Демокрация“, 1991, № 265).

Във всеки език естествено има национално-културно обогатени думи, като бълг. *Баба Марта, баница, балкан, мазен, инат, Бай Ганьо*; рус. *доблесть, гражданин, тоска, балагур, водка, чукча, баба Яга* и т.н. Всички те имат потенциала да се употребяват в речта с положителна или отрицателна конотация и съставят прагматичното „богатство“ на езика.

Да преминем към съвременните тълкувания на съдържанието на лингвистичната прагматика. Според Ст. Левинсон, един от авторитетите в тази област, прагматичните пресупозиции определят начина на включването на изречението в речта: те установяват „отношението между говорещия и приемливостта (appropriateness) на изказването за контекста“ (Левинсон 1983: 177). Дефиницията на Лингвистичния енциклопедичен речник е по-обща: „Прагматика е областта на изследванията в семиотиката и езиковедението, в която се проучва функционирането на езиковите знакове в речта“ (ЛЕС 1990: 389). За И. П. Сусов основата на лингвистичната прагматика съставя теорията на речевите актове (Сусов 2009). Същото гледище се споделя от Ст. Димитрова, която обаче отделя специално внимание на комуникативните несполуки, езиковата лъжа и демагогия и т.н. (Димитрова 2009). И така както следва от посочените тълкувания, лингвистичната прагматика засяга и целите на изказванията (явни и скрити), и вътрешната интенция на говорещия, и подразбиращата се готовност на слушащия да „откликне“ при възприемането на информацията, и типовете комуникативно поведение, и случаите на езикова сугестия, манипулиране, езикова игра и т.н. Общо взето, тази част на езика служи за регулиране на отношенията между говорещия и слушащия.

В такъв случай централният обект на лингвистичната прагматика става изборът на една езикова единица от редица възможни в тая позиция. И съвсем естествено е, че вниманието на езиковедите се насочва към **лексикалните единици**: към думите с оценъчна семантика, към синонимите и евфемизмите, архаизмите и неологизмите, към

собствените имена, към жаргонизмите и вулгаризмите. Много интересно е в това отношение също така поведението на местоименията – лични, притежателни, показателни, защото те пряко показват по какъв начин говорещият разглежда себе си, своя партньор и дадената ситуация – определят тяхното място в езиковия свят. Също така много важно в прагматично отношение е използването на косвените речеви актове, на реторичните въпроси, на етикетните формули, на цитатите и реминисценциите...

Но граматиката – има ли тя въобще прагматичен аспект? Предлага ли тя в конкретни ситуации някакъв избор на носителя на езика? Съществуват ли тук алтернативи при използването на флексите, суфиксите, синтактичните модели и т.н.?

Както е известно, граматиката категоризира нашето съзнание, като предлага на носителя на езика готови, стандартни образци – инструменти за познаване на действителността. Декларативното изказване на Роналд Лангакер, един от основателите на когнитивния тренд в съвременната лингвистика, звучи така: „Grammar is conceptualization“ (Лангакер 2000: 5). „Грамматиката е концептуализация“! На практика това означава, че човекът, който се сблъсква с някаква нова за него ситуация, вече има наготово граматични средства за нейното отразяване и усвояване. Дори такива елементарни въпроси, като *Какво е това?*, *За какво служи това?*, *Това еди-какво си ли е?*, *Ти кой си?*, са прояви на граматичното класифициране на околния свят. Тъкмо затова граматичното знание (имам предвид не учебниците и монографиите, а знанието, съдържащо се в главата на обикновения носител на езика) е единно, масово и регулярно (редовно). Както е забелязал още един от изтъкнатите когнитивисти, Леонард Талми, в езика може да има собствени имена, но не може да има „собствени предлози“ (Талми 1999: 105). Другояче казано, граматичното значение не може да бъде едноразово, уникално. Може ли тук да се говори за някаква свобода на избора за носителя на езика?

И все пак целта на тази статия е да покаже, че и в сферата на граматиката (включително българската) има място за изразяване на разнообразни отношения на говорещия към слушащия и към ситуацията, за която се говори – т.е. граматиката има своя прагматичен аспект. Според Чарлс Филмор, прочутия американски езиковед, трябва да се различават три вида прагматични знания: а) основани върху разбирането на това защо тъкмо той смисъл е свързан с тъкмо такава ситуация; б) основани върху конвенцията: какви видове смисъл въобще

могат да се изразяват в подобни случаи; и в) съдържащи се в граматичните структури на езика (Филмор 1996: 68).

Аз преди всичко изхождам от това, че граматичните значения могат да бъдат **граматикализирани в различна степен**. Иначе казано, граматиката и лексиката не се противопоставят като два полюса – между тях има много междинни, промеждутъчни точки, има „по-граматични“ и „по-малко граматични“ явления. Категорията лице като че ли е по-граматична от категорията вид, категорията падеж в славянските езици е по-граматична от категорията род, а такива явления, като умалителност, въобще изпадат от сферата на граматиката и обикновено се разглеждат сред словообразователните явления, по-близо до лексиката (ще напомня тук за дискусиата дали тези деривати трябва да се разглеждат като умалителни форми или умалителни думи – Кръстев 1976: 14 – 18). Същевременно бих могъл да изкажа предположението, че умалителността в българския език се изразява по-регулярно, а следователно е и по-граматична категория, отколкото в руския език.

Всъщност регулярността на изразяването значение още не означава неговата задължителност. Върху това е обърнал внимание Игор Мелчук, който в изследването си *Курс общей морфологии* описва отделен клас на „квазиграемите“ (Мелчук 1997: 286 – 287). Това са в определен смисъл „мостчета“ между лексиката и граматиката. И като използва в своята реч такива явления, говорещият същевременно получава възможност да изрази редица допълнителни, „странични“ значения с прагматичен характер.

Много ярък пример за това е вокативът в съвременния български език. Звателната форма се образува регулярно, но от доста ограничен клас съществителни. При това в редица случаи се допускат варианти: *Иване/Иван, Борисе/Борис, Бояне/Боян, Елено/Елена, Мари-йо/Мария* и т.н. Няма да говоря за това именно кои условия предизвикват избора на едната или другата форма и кои оттенъци са свързани с тези варианти – на това е посветена богатата литература (мога да посоча тук имената на Ст. Младенов, Л. Андрейчин, Хр. Първев, Р. Ницолова, П. Радева и др.). Проф. Светомир Иванчев, който констатира, че към кондуктора в България може да се обърне по три начина – *кондукторе, кондуктор* и *кондуктора* – подчертава, че с всеки един от тези варианти е свързана доста тънка семантична специфика (доколко ни е познат този човек, какво е нашето отношение към него в момента и т.н.). А същевременно говорещият по този начин откроява и определена информация за себе си (Иванчев 1978: 217). А Р. Ницолова, посветила на обръщението значителна част от своята книга за

прагматиката на българското изречение, обобщава: „Обръщението може да означаи и отношението на говорещия към адресата от социолингвистична гледна точка (напр. близост, интимност, непринуденост, официалност и т.н.), може да представя и прагматична оценка на адресата от говорещия – в последния случай (и не само в него) обръщението има сложна семантична структура“ (Ницолова 1984: 67).

При това, като се погледне на въпросния феномен от височината на „птичи полет“, виждаме, че звателната форма в славянските езици, общо взето, изчезва. В различните езици този процес е в различен стадий, но преди да „умре“, вокативът става ефикасно изразително средство. И българският материал е доста показателен в това отношение. Това се отнася особено за случаи като *Маргарито*, *Антоането*, *Елено*, а също така проличава при обръщане към неперсонифицирани обекти: *Европо*, *Варно*, *птицо*, *класо* и под. Последните факти могат да имат и фонологично тълкуване. „Окончанието Е в българското езиково съзнание се асоциира с положителното емоционално отношение, за разлика от окончанието О, което се свързва с чувството за пренебрежение, дори грубост или официално отношение към обекта на обръщението“ (Котова, Янакиев 2001: 428).

Дори най-ярката и специфична категория в българския език – определеността на името, без съмнение е масова и регулярна, обаче в някои ситуации допуска неутрализация между употребата на членуваната и нечленуваната форма (неслучайни са и многобройните грешки в тази област). „Употребата на членувани и нечленувани форми може да се смята за ‘свободна’ от гледна точка на това, че адресантът в зависимост от своите цели е свободен да изразява различно отношение към описваната в изречението ситуация...“ (Шамрай 1989: 88 – 89).

Следователно критерият „пълна задължителност“ тук не се спазва и според класификацията на Мелчук българската категория определеност е тъкмо квазиграмема. Същата дефиниция срещаме при В. Н. Перцов (Перцов 2001: 85). Естествено най-малкото отклонение, нерегулярност в използването на граматичната форма веднага се натоваарва с допълнителен смисъл. Много интересни в това отношение са умалителните и галъвните лични имена от типа на *Ленчето*, *Данчето*, *Васката*, *Владето*, образувани с помощта на члена. Ясно е, че тук се нарушава общото правило: членът не бива да се присъединява към собствени имена; но затова пък се съобщава друга важна информация („домашни имена“). Още по-показателни в това отношение са българските прякори, в това число в криминалната сфера: *Шивачът*, *Бомбето*, *Македонеця*, *Дъвката*, *Мартеничката* и под. Един пример от вестник:

През 1996 г. бе застрелян Георги Калапатиров – *Италианеца*. Година по-късно с над 100 куришума бе умъртвен Петър Петров – *Патерицата*. Двата бяха в управата на „Локо“ – Пловдив, когато президентът на клуба бе *Мартеничката* (в. „Труд“, 03.03.2005 г.).

Има и други по-особени случаи на употреба на членната форма, недостатъчно пълно описани в българската граматика, като например: *Галилей умира в затвор / в затвора; В чужбина / в чужбината няма нищо хубаво; Отиват си години / годините; Стискай волана с две / двете ръце; За какво мечтаят повече / повечето от жените?* и под. Много често говорещият, като си избира един от тези варианти, се стреми да съобщи допълнителна информация за това, за което говори, и да оптимизира комуникацията. Ще добавя, че интерес представлява и опитът на Вера Маровска да свърже категорията определеност на българските имена със семантичните признаци на глаголното сказуемо, конкретно казано – с ориентацията спрямо момента на говоренето, тоест таксиса (вж. Маровска 2013: 134 – 135 и др.).

Освен различната степен на граматичност друго основание граматичната форма да придобие прагматично значение е **несъответствието на формата на своята лексикална база**. Известно е, че всяко граматично значение съществува и функционира на основата на определен кръг от лексиката. Понякога този кръг е по-широк, понякога – по-тесен, по-затворен, но говорещият винаги отчита това съответствие, приема го като дадено. Обаче се случва така, че тези две съставки влизат в конфликт. Например ние съвсем свободно можем да кажем: *Студено ми е; Интересно ми е; Тревожно ми е; Тъжно ми е* и под., но ако прочетем *Продажно ми е*, ще разберем веднага, че по този начин авторът е искал да активира не само езиковия ни усет, а и човешките емоции:

От неделя вечер ми е някак **продажно**. Ям кебапчета – **продажно** ми е; пия две бири – **продажно** ми е; и крем карамел като ям – пак ми е **продажно** (Ж. Иванов. Европа ли? Европа, я!).

Или друг пример. На български може да се каже: *После той отиде във Варна*. Или: *После да му мислим какво ще правим*. Но когато четем: „**Послето**“ му било ясно от медицинските книги (З. Лалова. *През смях и сълзи*), разбираме, че наречието е превърнато в съществителното име не току-тъй, а в съответствие с определен естетически и прагматически замисъл. Граматичните неологизми и оказионализми се характеризират с висока степен на прагматична нюансираност.

Фразеологизираният съчетания като *тип с тип, мръсник с мръсник, свиня със свиня, говедо с говедо, глупакът му с глупак* и под. се образуват с повтаряне на думата с пейоративен характер и поначало имат висок градус на експресивност. Но ако говорещият не спазва посоченото лексикално условие, ефектът може да бъде още по-голям, срв.:

Всички ми викат: ти с твоя самосвал вила на два етажа можеш да вдигнеш, с гаражи и нафтово парно... И да съм вдигнал, да не беше тоя Первазов, **первазът му с перваз**... (Г. Мишев. *Вилна зона*).

Мълчи, щото е виновен, **пенсията му с пенсия**. Ще му дам една любов, че ще ме помни... Ще ми се прави на филателист, **любовникът му с любовник** (П. Костова. *Разминаване*).

Неутралните съществителните *перваз, пенсия, любовник*, попаднали в тази позиция, веднага се „напоаяват“ с отрицателна конотация.

Всъщност става дума за това, че носителят на езика може в определени условия да реши да наруши граматичното правило. Естествено той разбира, че може да бъде „глобяван“ за това от обществения вкус и рискува даже да бъде неразбран. Но съблазънта да засили ефекта на своето въздействие върху слушателя може да надмогне, да победи тази боязън. Като резултат в речта може да се появят такива изказвания, като:

Е ли редно това? (вместо Редно ли е това?);

Тя видяла двама въоръжени човеци (вместо души) на дигатата;

Майката ми (вместо майка ми) съвсем е полудяла;

Тия надписи ги те турят за маскировка (вместо те ги турят).

Всички тези примери са ексцерпирани от реални български писмени източници. Обаче интересно е, че когато ги показвах на носители на българския език, те предизвикваха различна реакция: от смутено приповдигане на раменете: „Нищо особено не виждам“, до категорично отричане: „Така не може да се каже“. Общо взето, отрицателната оценка (която по принцип може да се измери) нарастваше в посока от първите примери към последните.

Естествено като инструмент на прагматиката могат да се използват и всевъзможни **редки граматични форми** – в това число архаични, диалектни и т.н. Човек ги среща в своята комуникативна практика още като дете (например падежните форми: и „Майце си“, и

„Гарван гарвану...“, и „Царю Освободителю“...). А заради честата употреба в художествени произведения редките форми стават признак на „художественост“! Например заедно с регулярната форма за множествено число *къщи* може да се срещне формата *къщя*, която съдържа силна допълнителна семантична отсянка – за народност, архаичност и под.:

Наподире ни нагази миграцията... Вземаха хората да се изселват.
Почнаха **къщя** да се затварят (К. Атанасов. *Сага за селото*).

Показателен пример за „особени“ граматични форми са деепричастията на *-айки*, *-ейки*, които извън пределите на научния или деловия текст се употребяват предимно с иронична отсянка. Б. Николаев, който специално е изследвал употребата на деепричастия у българските писатели, открива, че някои от тях въобще не ги употребяват, а останалите ги използват само в авторовата реч, но не и в речта на персонажите (Николаев 1974). Аз обаче познавах едно българско семейство, в което формите на *-айки*, *-ейки* се употребяваха (в домашна обстановка) „с удоволствие“ и съзнателно, като един вид езикова игра. Въобще всяка форма, потенциално съществуваща в езика, може при известни прагматични условия да разшири сферата на своята употреба.

В същото време важно е да се отбележи, че всяка комуникативна сфера разполага със свой „комплект“ средства за нарушаване на граматичните правила. Ст. Димитрова, изследвала изграждането на заглавия в българските вестници, описва десетина типични случая на нарушаване на стандартните езикови правила, които отговарят на определени „игрови стратегии“ и преследват допълнителен естетически и социолингвистичен ефект (Димитрова 2009: 187 – 189).

Естествено най-„оцветени“, най-маркирани прагматично в българската граматика са формите на глаголните наклонения. Съответно на своята природа те не само сигнализируют отношенията между говорещия и слушащия, а и ги установяват и регулират. По-конкретно формите на условното наклонение редовно се използват в речта с цел да се изрази вежлива молба: *Би ли дошъл за малко при мене? Бихте ли ми направили едно кафе? Бихте ли искали да прочетете този текст?* Както се знае, такова значение се проявява изключително в съчетание с грамемата на второ лице, при което стандартната комуникативна ситуация „задрасква“ първичното хипотетично значение на формата и го заменя с етикетно.

Ако пожелание или заповед може да се изрази в българския език не само с предназначените за това императивни форми (срв.: *Отвори прозореца! Би ли отворил прозореца? Някой да отвори прозореца* и т.н.), то трябва да подчертая, че и самите форми на повелителното наклонение са многофункционални. Навремето проф. Константин Попов обърна внимание върху наративния характер на императивните форми в контекстите от типа на: *Щом дойде зимата, нашата е лесна – сядай на шейната и препускай*. Той отбелязва: „Диалектичeskото противоречие тук между форма (повелителна форма) и съдържание (повествователно съдържание) е твърде подвижно, условно и няма антагонистичен характер. То не дразни слушателя. Напротив, въвежда го в атмосферата на речта и на беседата, приобщава го към предмета на разговора, към оценката и емоционалното обобщение на говорещото лице“ (Попов 1980: 70). А това е чиста прагматика!

Още по-показателни са формите на тъй нареченото преизказно или несвидетелско наклонение (имперцептив), на което е посветил значителна част от своите творчески усилия проф. Иван Куцаров (Куцаров 1994; Куцаров 2007 и др.). Оказва се, че тези форми развиват толкова широк диапазон от разнообразни значения – адмиративни, конклузивни и други, че справедливо се задава въпросът могат ли те всички да се обединят под „покрива“ на едно наклонение? Такива примери, като *Останало душа в тебе, я! Писал си писма! Да научел поне един европейски език! Бил съм я подмамил! И това било училище!* и т.н., обхващат цял свят от човешки емоции. Обаче всички тези оттенъци – изненада, възхищение, недоверие, възмущение и т.н. – са в основата си прагматични, тъй като отразяват отношението между езиковия знак и човека.

Трябва да кажа поне накратко и за категорията време в българския език. Както отбелязва И. Куцаров, «„раздуването“ на категорията време с други, нетемпорални, значения е твърде характерно за българското езиковознание в миналото, пък и в наши дни» (Куцаров 2007: 231), и мога да се съглася с тая теза. Но дори ако стегнем, редуцираме темпоралната система до три грамеми: минало (аорист), сегашно и бъдеще, трябва да признаем, че и формите на тези времена лесно придобиват модални (иреални) оттенъци.

Това се отнася по-специално за сегашното време. Например в съчетание с възвратната морфема *се* глаголната форма за сегашно време придобива волунтативна модалност (оттенъци на възможност или необходимост), срв. следните изречения: *В сряда не се сяда; Преди Коледа се пости; По тревата не се ходи; Трудно се върви в такава*

време; *Тъй ли се посреща българин?* и под. (по-подробно: Норман 2013: 193 – 194).

Формите за сегашно време, съдържащи въпросителна интенция, могат да се възприемат от слушателя като прекалено „преки“, дори груби. И затова ситуацията в речта се „преоформя“, изкуствено се премества в плана на миналото. Например продавачка в магазина за облекло пита: *Какво искахте?* (вместо *Какво искате?*). Служителка в едно учреждение пита: *Как се казвахте?* (вместо *Как се казвате?*). И един пример от художествената литература:

- При мен той почти винаги идва цивилен – каза тя.
- И все пак нали е офицер?
- Е, да, но той не е истински офицер. Той е фармаколог...
- Това пък какво беше?
- Нещо като аптекар (П. Вежинов. *Дъх на бадеми*).

Тук *Това какво беше?* вместо *Това какво е?* е известно „смекчаване“ на въпроса, с което се цели да не се накърнят дори в най-малка степен отношенията между участничките в диалога.

Формите за бъдеще време също така лесно получават в речта отенъци за възможност или необходимост. Такова развитие изглежда съвсем естествено, когато действието или състоянието се планира или се предполага. Примери:

На света има много лъжци, но мнозина ще хванеш в лъжа по израза на лицето, по очите и изобщо по неумението им да лъжат... (И. Петров. *Лъжливи хора*).

- Тяхната кожа! – изруга офицерът, като стъпка цигарата си в снега.
- Ще се шегуват със службата! (В. Попов. *Това красиво човечество*).

Ще хванеш тук означава ‘можеш да хванеш’, *ще се шегуват* – ‘как могат да се шегуват!’.

Да не говорим за таксиса, за времената със сложна ориентация, като бъдеще предварително, бъдеще време в миналото или бъдеще предварително време в миналото. При тях отразяваната ситуация е обагрена с толкова важен модален компонент, че езиковедите с основание дискутират как точно би трябвало да квалифицират тези форми. Дали това са времена, или пък специални начини за подреждане на различни събития в речта (тоест таксис)? Вторият вариант на отговора ми се вижда по-научен, но ще го оставим извън пределите на тази статия.

Общият ми извод е, че граматиката никак не е противопоставена на прагматиката. Точно обратно: редица граматични форми в българския език лесно приемат допълнително натоварване, свързано с характеризиране на личностите на говорещия и слушащия. А периферията на граматиката (особени, редки, остарели форми и т.н.) е изцяло прагматична. Сравнението на българската граматика с тази на други славянски езици дава възможност да се експлицират както общи, така и специфични черти на прагматичния потенциал на славянските народи (Норман 2009). Тази задача ми се вижда още по-значима и интересна на фона на факта, че граматичната система се намира в постоянно развитие.

ЛИТЕРАТУРА

- Димитрова 2009:** Димитрова, Ст. *Лингвистична прагматика*. София: Велес, 2009.
- Иванчев 1978:** Иванчев, Св. Една неописана употреба на членуваната форма (Към въпроса за формата на обръщението в български език). // *Помагало по българска морфология. Имена*. София: Наука и изкуство, 1978, 212 – 222.
- Котова, Янакиев 2001:** Котова, Н., Янакиев, М. *Грамматика болгарского языка для владеющих русским языком*. Москва: Филологический факультет МГУ им. М. В. Ломоносова, 2001.
- Кръстев 1976:** Кръстев, Б. *Умалителността в българския език*. София: Народна просвета, 1976.
- Куцаров 1994:** Куцаров, Ив. *Едно екзотично наклонение на българския глагол*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1994.
- Куцаров 2007:** Куцаров, Ив. *Теоретична граматика на българския език. Морфология*. Пловдив, УИ „Паисий Хилендарски“, 2007.
- Лангакер 2000:** Langacker, R. W. *Grammar and Conceptualization*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 2000.
- Левинсон 1983:** Levinson, S. C. *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
- ЛЕС 1990:** *Лингвистический энциклопедический словарь*. Гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва: Советская энциклопедия, 1990.
- Маровска 2013:** Маровска, В. *Референция и рефериране в света на езика*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2013.
- Мелчук 1997:** Мельчук, И. А. *Курс общей морфологии*. Т. 1. Москва – Вена: Языки русской культуры, 1997.
- Морис 1983:** Моррис, Ч. У. *Основания теории знаков*. // *Семиотика*. Сост. и ред. Ю. С. Степанов. Москва: Радуга, 1983, 37 – 89.

- Николаев 1974:** Николаев, Б. Деепричастието в книжовната ни реч. // *Проблеми на българската книжовна реч*. Съст. Л. Андрейчин. София: Наука и изкуство, 1974, 117 – 125.
- Ницолова 1984:** Ницолова, Р. *Прагматичен аспект на изречението в българския книжовен език*. София: Народна просвета, 1984.
- Норман 2009:** Норман, Б. Ю. *Лингвистическая прагматика (на материале русского и других славянских языков)*. Курс лекций. Минск: БГУ, 2009.
- Норман 2013:** Норман, Б. О прагматической нагрузке грамматических единиц (на материале морфологических категорий болгарского языка). // *Јужнословенски филолог*. LXIX, 2013, 185 – 200.
- Перцов 2001:** Перцов, В. Н. *Инварианты в русском словоизменении*. Москва: Языки русской культуры, 2001.
- Попов 1980:** Попов, К. Народни синтактични типове и стандартизацията на българския език. // *Проблеми на езиковата култура*. Съст. П. Пашов, В. Станков. София: Наука и изкуство, 1980, 68 – 78.
- Сусов 2009:** Сусов, И. П. *Лингвистическая прагматика*. Винница: Нова Книга, 2009.
- Талми 1999:** Талми, Л. Отношение грамматики к познанию. // *Вестник Московского университета. Серия 9. Филология*. 1999, № 1, 91 – 115.
- Филмор 1996:** Fillmore, Ch. J. The pragmatics of constructions. // *Social Interaction, Social Context, and Language. Essays in Honor of Susan Ervin-Tripp*. Ed. by D. I. Slobin et al. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 1996, 53 – 69.
- Червенкова 2011:** Червенкова, И. *Сопоставително исследование современной русской и болгарской лексики*. София: Херон Прес, 2011.
- Шамрай 1989:** Шамрай, Т. *Членувани и нечленувани имена в българския език*. София: Народна просвета, 1989.